ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΥ ΘΕΩΡΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ ΤΩΝ ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ ΑΥΤΗΣ

Οὐ μόνον ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν συνεπειῶν αὐτῆς ἡ κλασικὴ περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωρία τυγχάνει ἀπορριπτέα, ὡς ἄχρηστος διὰ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην καθόλου καὶ εἰδικώτερον διὰ τὴν πολιτειολογίαν.

1. Τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον καὶ ἡ γαλλικὴ θεωρία τῆς πολιτείας.

Πρὸς τὴν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωρίαν συνεδέθη ἰδίᾳ θεωρία τις περὶ πολιτείας, ἥτις ἐδημιούργησεν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας καὶ δὲν ἠδυνήθη ἄνευ πλασμάτων καὶ θεωρητικῶν τεχνασμάτων νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἑκάστοτε κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν πραγματικότητα καὶ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης.

Πρόκειται περὶ τῆς λεγομένης γαλλικῆς θεωρίας, καθ' ἣν ἡ πολιτεία ὁρίζεται ὡς «ἡ νομικὴ προσωποποίησις τοῦ Ἔθνους, ὅπερ εἶναι τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ ἔρεισμα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας» [1].

---

[1] A. Esmein, Eléments d. dr. const., ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 1: « L'Etat est la personnification juridique d'une nation : c'est le sujet et le support de l'autorité publique ».

Ε.Υ.Δ.Τ.Κ.Τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Εἰς τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς πολιτείας ἄγει ἡ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου κατὰ τὸν ἀκόλουθον συλλογισμόν. Εἴδομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει εἶναι ἐλεύθερος καὶ κέκτηται φυσικὰ καὶ ἀτομικὰ δικαιώματα, προγενέστερα καὶ ἀνεξάρτητα τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα ἡ ὕπαρξις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ Κράτους καθίσταται προβληματική, καθ' ὅσον ὑφίσταται ἀντινομία μεταξὺ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, μεταξὺ τοῦ δικαιώματος καὶ τοῦ νόμου. Ὡς τὸ μόνον μέσον πρὸς λύσιν τῆς ἐν λόγῳ ἀντινομίας ἐθεωρήθη ἡ σύμβασις, ἥτις ἐν μὲν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ ἀποτελεῖ τὸν νόμον μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων, ἐν δὲ τῷ δημοσίῳ δικαίῳ δημιουργεῖ τὴν νόμιμον ἐξουσίαν [1].

Πράγματι, δεδομένου ὅτι ὁ ἄνθρωπος τότε μόνον εἶναι ἐλεύθερος καὶ αὐτόνομος, ἐφ' ὅσον ὑπακούει εἰς τὴν βούλησιν αὐτοῦ καὶ μόνην, οὐδεὶς νόμος καθίσταται δι' αὐτὸν ὑποχρεωτικός, ἐὰν δὲν προέρχηται ἐκ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ. Ἡ αὐτόνομος βούλησις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μόνη δικαιολογία τῆς ἐξουσίας· «nullum imperium sine pacto». Πᾶς κανὼν δικαίου δέον νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς συμβάσεως, πᾶσα δὲ σύμβασις ἀποτελεῖ δίκαιον [2]. Οὐδέποτε καὶ ὑφ' οἱονδήποτε πρόσχημα δύναταί τις νὰ ἀσκῇ ἐξουσίαν ἐπὶ ἄλλου, ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν συνήνεσεν εἰς τοῦτο, τῆς νομιμότητος τῆς ἐξουσίας μετρουμένης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συγκαταθέσεως τῶν ὑποκειμένων εἰς αὐτήν. Τὰ καθήκοντα τῶν ἀτόμων ἐν τῷ Κράτει θεμε-

---

[1] Πρβλ. G o u n o t, De l'autonomie de la volonté, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 320: « La théorie du contrat social en droit public, celle de l'autonomie de la volonté en droit privé ne sont que la transposition juridique de cette conception initiale de l'homme (c.a.d. libre et indépendant « comme le petit de l'âne sauvage »).

[2] Βλ. A. F o u i l l é e, La science sociale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 45 κ.ἑπ. C h. B e u d a n t, Le droit individuel et l'Etat, Paris, 1891, σελ. 148 κ.ἑπ. E. F a g u e t, Le libéralisme, Paris, 1902, σελ. 5 κ.ἑπ. G o u n o t, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 61 κ.ἑπ. A. M a h e r, De l'autonomie de la volonté, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 133 κ.ἑπ.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

λιοῦνται νομικῶς μόνον ἐπὶ τῶν νόμων, οἵτινες στηρίζονται ἐπὶ τῆς βουλήσεως τῶν ἀτόμων. Ὅθεν, ἵνα ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι νόμιμος, δέον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀτόμων, ἐφ' ὧν ἀσκεῖται [1], δηλονότι εἰς τὸ σύνολον τῶν ὑπογραψάντων τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον. Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς «ἐθνικῆς κυριαρχίας» [2], ἢ ἄλλως ἡ λεγομένη «δημοκρατικὴ ἀρχή» [3], ἣν φαίνεται καθιερῶν ὁ ἀνωτέρω ὁρισμὸς τῆς πολιτείας.

---

[1] Πρβλ. F. Atger, Essai sur l'histoire des doctrines du contrat social, th. Montpellier, 1906, σελ. 401. M. Hauriou, La science sociale traditionnelle, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 401. M. Guizot, Histoire des origines du gouvernement représentatif en Europe, Bruxelles, 1851, τ. I, σελ. 76 κ.ἑπ., τ. II, σελ. 98 κ.ἑπ. F. Guizot, Des moyens de gouvernement et d'opposition dans l'état actuel de la France, Paris, 1821, σελ. 164: «La supériorité sentie et acceptée, c'est le lien primitif et légitime des sociétés humaines, c'est en même temps le fait et le droit; c'est le veritable, le seul contrat social». D. Parodi, Le problème politique et la démocratie, Paris, 1945, σελ. 37, 43. L. Duguit, Le droit social, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 26. G. Del Vecchio, Su la teoria del contratto sociale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 74. Carle, La vita del diritto, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 31. P. Baroli, Diritto naturale, ἔνθ' ἀνωτ., τ. III, § 29. V. Orlando, Del fondamento giuridico della rappresentanza politica, ἐν Scritti varii, Milano, 1940, σελ. 432.

[2] Πρβλ. F. Guizot, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 143: «...ce principe que nul n'est tenu d'obéir au pouvoir qu'il n'a pas choisi, aux lois qu'il n'a pas consenties». D. Parodi, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 37. G. Richard, La question sociale et le mouvement philosophique au XIXe siècle, Paris, 1914, σελ. 173. J. Barthélemy, Précis de droit public, Paris, 1937, σελ. 16, § 25: «Origine contractuelle du pouvoir. Explication de la souveraineté nationale par le contrat social». Krabbe, L'idée de l'Etat, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 534. H. Sée, L'évolution de la pensée politique en France au XVIII siècle, Paris, 1925, σελ. 159: «. . . le principe de la souveraineté du peuple conséquence directe du contrat social». H. Michel, L'idée de l'Etat, ἔνθ' ἀνωτ., introduction. A. Esmein, Eléments, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 304. Baroli, ἔνθ' ἀνωτ. τ. III, § 29. N. N. Σαριπόλου, Ἡ ἰδέα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, 1900, σελ. 14.

[3] Δέον νὰ ἐπιστήσωμεν ἐνταῦθα τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ... Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ʽΥπεστηρίχθη ὅτι ἡ θεωρία αὕτη καθιερώθη ὑπὸ τῶν γαλλικῶν Διακηρύξεων [1] καὶ Συνταγμάτων [2] καὶ ἀποτελεῖ θεμελιῶδες

« δημοκρατικῆς ἀρχῆς », ἥτις ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ θεμελίου τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ ἥτις οὔτε πρὸς τὴν δημοκρατίαν ὡς « μορφὴν κυβερνήσεως », πρὸς τὸ πολιτικὸν δηλονότι καθεστώς, καθ' ὃ ἅπαντες οἱ πολῖται δέον εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως νὰ μετέχωσι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, δέον νὰ συγχέηται, οὔτε πρὸς τὴν λεγομένην «république». Βλ. L. Duguit, Traité, τ. I, σελ. 570 κ.έπ.: « J'appelle démocratiques toutes les doctrines qui placent l'origine du pouvoir politique dans la volonté collective de la société soumise à ce pouvoir et qui enseignent que le pouvoir politique est légitime, parce que et seulement parce qu'il est institué par la collectivité qu'il régit... Il faut noter aussi que ces doctrines démocratiques n'impliquent nullement la forme républicaine du gouvernement ». Πρβλ. σελ. 585: « plus que personne je crois qu'il est bon et équitable que la plus grande quantité possible d'individus soient associés à la puissance politique dans un pays donné, et j'estime que le progrès consiste avant tout à élever le degré de culture générale et à faire participer à la puissance politique un nombre toujours plus grand d'individus. En un mot le suffrage universel réglementé et organisé est l'idéal vers lequel je désire que tendent tous les Etats. Dès lors, je comprendrais que l'on défendit le principe de la souveraineté du peuple, s'il avait pour conséquence nécessaire, logique, le suffrage universel. Or, il n'en est rien. » καὶ τ. II, σελ. 444. 606 κ.έπ., 617. Πρβλ. J. Barthélemy et Duez, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 51 κ.έπ., 61 κ.έπ., 66 κ.έπ. A. Esmein, Eléments, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 320. D. Parodi, Le problème politique et la démocratie, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 37 κ.έπ. G. Leibholz, Fichte und demokratische Gedanke, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 15. G. Kusej, Sodobna demokracija, Ljubjana, 1933, σελ. 73. Ν. Ν. Σαριπόλου, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 63 Α. Σβώλου, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 218, 249, 253. Μ. Δένδια, ʽΗ δημοκρατία, Θεσσαλονίκη, 1935, σελ. 3 κ.έπ., 10 κ.έπ., 66, 68.

[1] Βλ. Déclaration des droits de l'homme et du citoyen τοῦ 1789, ἄρθρ. 3: « Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la nation ». Projet de Déclaration τοῦ ἔτους II, 1793, ἄρθρ. 3. Déclaration τοῦ ἔτους II, 1793, ἄρθρ. 4 καὶ 25, τοῦ ἔτους III, 1795, ἄρθρ 6, 17, 18. Déclaration τοῦ 1815, ἄρθρ. 1.

[2] Βλ. Constitution τοῦ 1791, τίτλ. III, προοίμιον ἄρθρ. 1 καὶ 2,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ. Δ τη Κ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

δόγμα τοῦ δημοσίου δικαίου ἐν Γαλλίᾳ [1], ὅτι δὲ οἱ συντάκται τῶν ὡς ἄνω διατάξεων ἐνεπνεύσθησαν ἀμέσως ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου [2], ὡς αὕτη διετυπώθη ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Rousseau.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διατάξεων τῶν γαλλικῶν Διακηρύξεων καὶ Συνταγμάτων ἐνεπνεύσθησαν οἱ συντάκται πλείστων τῶν νεωτέρων Συνταγμάτων, καὶ δὴ καὶ τῶν ἡμετέρων [3].

Ἐν τῇ νομικῇ κατασκευῇ τῆς ἐν λόγῳ θεωρίας τῆς πολιτείας περιέχεται καὶ ἄλλο τι στοιχεῖον οὐσιωδέστατον, ὅπερ δέον νὰ σημειώσωμεν, καὶ ὅπερ συνίσταται εἰς τὸ ἀξίωμα, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξου-

---

Acte Constitutionnel τοῦ 1793, ἄρθρ. 7. Projet de Constitution τοῦ 1793, προοίμιον. Constitution τοῦ ἔτους III, ἄρθρ. 2. Τοῦ ἔτους VIII, ἄρθρ. 1. Τοῦ 1848, ἄρθρ. 1 καὶ 18. Τοῦ 1852, ἄρθρ. 1. Ἡ ἀρχὴ αὕτη καθιερώθη σιωπηρῶς καὶ εἰς τοὺς συνταγματικοὺς νόμους τοῦ 1875. Πρβλ. Carré de Malberg, La loi, expression de la volonté générale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 24 κ. ἑπ. 51 κ. ἑπ. J. Barthélemy, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 59. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 17.

[1] J. Barthélemy, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 57 κ. ἑπ..

[2] Πρβλ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 603. J. Barthélemy, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 62. A. Esmein, Eléments, κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 295 κ. ἑπ., 304 κ. ἑπ. Carré de Malberg, Contribution à la théorie générale de l'Etat, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 51 κ. ἑπ. Τοῦ αὐτοῦ, La loi, expression de la volonté générale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 5 κ. ἑπ., 156 κ. ἑπ. Taparelli d'Azeglio, Droit naturel, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 367. Thiers, Hist. de la rév. française, assemblée constituante de 1789, σελ. 41: «La France, rompant avec le passé et voulant remonter à l'état de nature, dut aspirer à donner une déclaration complète des droits de l'homme et du citoyen...» D. Parodi, Le problème politique et la démocratie, Paris, 1945, σελ. 37, 43. A. Σβώλου, Συνταγματικὸν Δίκαιον, σελ. 20 κ. ἑπ. N. Coumaros, Le rôle de la volonté κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 373, σημ. 3.

[3] Βλ. N. N. Σαριπόλου, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I. σελ. 65. A. Σβώλου, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 20, 250. Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ νέον Σύνταγμα κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 73.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

σία ἀποτελεῖ δικαίωμα [1]. Δεδομένου δὲ ὅτι τὸ δικαίωμα προϋποθέτει βούλησιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ὡς ὑποκείμενον αὐτοῦ, πρόσωπον κεκτημένον βούλησιν, εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δημιουργήσωσι πρόσωπόν τι, ὅπερ νὰ καταστήσωσι τιτλοῦχον τῆς κυριαρχίας. Οὕτως ἡ γαλλικὴ θεωρία [2] ἐπροσωποποίησε τὸ Ἔθνος,

---

[1] Πρβλ. A. Esmein, Eléments, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 1 κ. ἑπ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 20, 592 κ. ἑπ Τοῦ αὐτοῦ, Le droit social, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 22 κ. ἑπ. Michoud, La personnalité et les droits subjectifs de l'Etat dans la doctrine française, ἐν Revue générale de l'administration, 1911, σελ. 257 κ ἑπ., 385 κ.ἑπ. R. Bonnard, La Conception juridique de l'Etat, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 24 : «. . . la personnalité de l'Etat . . . est la cause efficiente de ses droits propres . . .». M. Réglade, La puissance, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 10. 14—3 : « . . . on a affirmé que l'Etat est une personne morale qui posséde le droit naturel de commander aux individus. » P. Duez, La source du pouvoir, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 10.62—6. Barthélemy et Duez, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 58, 73. G. Richard, La question sociale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 173 : «...ce droit public n'était que le droit subjectif de l'Etat...». C. F. von Gerber, Grundzüge des deutschen Staatsrechts, Leipzig, 1890, σελ. 19 κ.ἑπ., 226 κ.ἑπ. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1905, σελ. 162 κ. ἑπ. A. Thon, Rechtsnorm und Subjektives Recht, Weimar, 1878, σελ. 108. V. Orlando, Principii di diritto costituzionale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 28 57 κ.ἑπ. G. Del Vecchio, Sulla statualità del diritto, ἐν Saggi intorno allo Stato, Roma, 1935, σελ. 23 κ.ἑπ. Ν. Ν. Σαριπόλου, Περὶ Πολιτείας, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 15 κ.ἑπ., 37 κ.ἑπ. Τοῦ αὐτοῦ, La démocratie et l'élection proportionnelle, Paris, 1899, τ. II, σελ. 69· Α. Σβώλου, Πολιτικὴ ἐξουσία καὶ κυριαρχία, 1917, σελ. 11. Τοῦ αὐτοῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, Α', 1934, σελ. 179 κ.ἑπ., 212 κ.ἑπ. Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ νέον Σύνταγμα, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 249. Ι. Ἀραβαντινοῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 9.

[2] Ἀπὸ τῆς θεωρίας ταύτης διαστέλλουσι τὴν λεγομένην γερμανικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν βάσις τῆς πολιτείας εἶναι ἡ νομικὴ προσωπικότης τοῦ Κράτους, νοουμένου καθ' ἑαυτὸ ὡς ὀντότητος, ἐχούσης αὐθύπαρκτον ὑπόστασιν, τοῦ λαοῦ ἀποτελοῦντος στοιχεῖον ἁπλῶς τοῦ Κράτους καὶ οὐχὶ ἰδίαν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ. τ.τ. Κ.Σ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

αὐτὸ τὸ «moi commun», ὅπερ ἀπετέλεσε τὸ substratum, ἐφ' οὗ ἑδράζεται ἡ κυριαρχία [1]. Ὅπως δὲ ἡ ἀτομικὴ βούλησις ἐθεωρήθη ὡς ὁ δημιουργὸς τοῦ δικαιώματος, οὕτως ἡ βούλησις τοῦ Ἔθνους ἐθεωρήθη ὡς ὁ πρωταρχικὸς δημιουργὸς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ νόμου [2].

προσωπικότητα. Βλ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 593 κ.έπ., 612 κ.έπ., τ. II, σελ. 18, 427. Τοῦ αὐτοῦ, Jean-Jacques Rousseau, Kant et Hegel, (Extrait de la Revue du droit public, 1918), Paris, 1918, σελ. 3. Carré de Malberg, Contribution κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 19 κ.έπ. καὶ τὴν ἐκεῖ βιβλιογραφίαν. N. N. Σαριπόλου, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 65.

[1] Πρβλ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ. τ. I, σελ. 603, τ. II, σελ. 16 κ.έπ. Τοῦ αὐτοῦ, Souveraineté et liberté, Paris, 1922. Τοῦ αὐτοῦ, Le dogme de la volonté nationale, ἐν Revue du droit public, 1927, σελ. 165 κ.έπ. Carré de Malberg, Contribution κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 10 κ.έπ. M. Hauriou, La souveraineté nationale, Paris, 1912. Lambert, Le nouveau contrat social ou organisation de la démocratie individualiste, Paris, 1920. Boutmy, A propos de la souveraineté, ἐν Revue des sciences politiques, 1904. D'Eichthal, Souveraineté du peuple et gouvernement, Paris, 1896, σελ. 15 κ.έπ. L. Le Fur, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 10.10—5. S. Romano, Diritto costituzionale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 50. A. Σβώλου, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 250: «... ἡ ἀρχὴ τῆς «κυριαρχίας τοῦ Ἔθνους» ... Πρόκειται, ἀναμφιβόλως, περὶ τοῦ αὐτοῦ δόγματος τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως... κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ «ἔθνος», κατὰ φιλοσοφικὴν ἀλήθειαν, εἶναι πάντοτε ἡ αἰτία τῆς ἐξουσίας».

[2] Πρβλ. Burlamaqui, Principes du droit politique, ἔνθ' ἀνωτ, p. I, ch. I, § 5. G. Tarde, Les transformations du droit, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 159: «...ce qu'on appelle liberté pour les hommes, on l'appelle souveraineté pour les nations...». L. Michoud, La théorie de la personnalité morale, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 72: «Le droit général de puissance publique est donc pour l'Etat ce qu'est pour l'individu le droit général de la liberté; c'est un attribut inséparable de l'idée même de l'Etat». Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 20. R. Bonnard, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 24. P. Duez, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 10.62-6. Gounot, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 320.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΟΥ
Ε.Υ.Δ της τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ τοιαύτη ὅμως περὶ πολιτείας θεωρία, ὅσον καὶ ἂν φαίνηται ἐκ πρώτης ὄψεως σαφὴς καὶ λογικῶς ὀρθή, τυγχάνει οὐχ ἧττον λίαν πολύπλοκος καὶ συγκεχυμένη, ἐγέννησε δὲ πλείστας παρανοήσεις καὶ δυσχερείας. Τούτου ἕνεκα θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἐπιμείνωμεν ἐπ' ὀλίγον ἐνταῦθα, ἵνα ἀφ' ἑνὸς μὲν καταδείξωμέν τινας μόνον τῶν ἐν λόγῳ δυσχερειῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἴδωμεν, ἐὰν καὶ ἔν τίνι μέτρῳ δύναται νὰ συμβιβασθῇ ἡ ἔννοια αὕτη τῆς πολιτείας πρὸς τὴν θεωρίαν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου.

Κατὰ τὴν γαλλικὴν θεωρίαν, εἴπομεν, τὸ Ἔθνος ἀποτελεῖ τὸ ὑποκείμενον τῆς κυριαρχίας. Ἐὰν ὅμως θεωρήσωμεν τὸ Ἔθνος ὡς ἰδίαν ὀντότητα, διάφορον τῆς πολιτείας, ἥτις καὶ αὕτη θεωρεῖται ὡς ὑποκείμενον τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, θὰ καταλήξωμεν εἰς δυϊσμόν [1], καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὴν ὕπαρξιν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ δύο κυριαρχιῶν, ὅπερ ἄτοπον. Πρὸς ἄρσιν τῆς δυσχερείας ταύτης ὁ Carré de Malberg ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν τοῦ ἑνιαίου τῆς κυριαρχίας, ἰσχυριζόμενος ἅμα ὅτι αὕτη ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ γαλλικὸν δημόσιον δίκαιον, ὅτι δηλαδὴ τὸ Ἔθνος, ὀργανούμενον εἰς νομικὸν πρόσωπον, ἀποτελεῖ τὴν πολιτείαν, ταυτιζόμενον μετ' αὐτῆς, ὅτι Κράτος καὶ Ἔθνος δὲν ἀποτελοῦσιν εἰμὴ δύο ὄψεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πραγματικότητος [2]. Ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει οὐδείς, νομίζομεν, θὰ ὑπῆρχε λόγος χρησιμοποιήσεως δύο ὅρων πρὸς δήλωσιν μιᾶς

[1] Πρβλ. Carré de Malberg, Contribution κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 10 κ.ἑπ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 18, 420. A. Rehm, Allg. Staatslehre, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 151 κ.ἑπ. N. N. Saripolos, La démocratie κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 67. Ν. Ν. Σαριπόλου, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 63 κ.ἑπ., 261. Α. Σβώλου, Πολιτικὴ ἐξουσία καὶ κυριαρχία, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 15 κ.ἑπ. Τοῦ αὐτοῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 231.

[2] Βλ. Carré de Malberg, Contribution κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 1, 10 κ. ἑπ. 12 κ. ἑπ., 15, τ. II, σελ. 168. N. N. Saripolos, La démocratie κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 67 κ.ἑπ. Τοῦ αὐτοῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 63 κ.ἑπ., 261. Τοῦ αὐτοῦ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας. Ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ δισυπόστατον τοῦτο τῆς κυριαρχίας δυσκόλως δύναταί τις νὰ συλλάβῃ [1].

Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας ἐξ ἴσου μεγάλας δυσχερείας δίδει λαβὴν ἡ ἐν λόγῳ γαλλικὴ θεωρία, ὀφειλομένας εἰς τὸ ἀκαθόριστον τῆς ἐννοίας τοῦ Ἔθνους καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἐννοίας τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας.

Ὡς γνωστὸν ὁ ὅρος Ἔθνος λαμβάνεται ἐνίοτε ὑπό τινα ἔννοιαν διάφορον τῆς τοῦ λαοῦ. Τὸ Ἔθνος νοεῖται οὕτως ὡς τὸ σύνολον ἀτόμων ἐχόντων κοινάς τινας ἰδιότητας, ὡς π. χ. κοινὴν καταγωγήν, φυλετικὴν ὁμοιογένειαν, κοινὴν γλῶσσαν, κοινὴν θρησκείαν, κοινὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, κοινὰς παραδόσεις, κοινὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς κοινὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, ἥτις δημιουργεῖ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἐθνικῆς κοινότητος συνεκτικόν τινα δεσμόν, τὴν λεγομένην ἐθνικὴν ἀλληλεγγύην [2].

Περὶ Πολιτείας, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 7. Πρβλ. ἐν τούτοις L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ, τ. I, σελ. 16 κ. ἑπ., 607 κ. ἑπ. M. Hauriou, Principes de droit public, Paris 1916, σελ. 75. κ. ἑπ., 321 κ. ἑπ., 325: « De ce que dans une éclipse totale de soleil, celui-ci est entièrement occulté par la lune, les peuples primitifs concluent que la lune l'a mangé; ne commettons pas une erreur de ce genre parce que, depuis un siècle, l'Etat français a complètement occulté la nation française? Elle existe par-dessous et, si elle ne va pas sans doute se séparer de l'Etat, du moins, d'un côté ou de l'autre, elle peut le déborder». Τοῦ αὐτοῦ, Précis élémentaire de droit constitutionnel, Paris, 1930, σελ. 5 κ. ἑπ. Τοῦ αὐτοῦ, La souveraineté nationale, ἐν Recueil de Législation, Toulouse, 1912. G. Platon, Pour le droit naturel, Paris, 1911, σελ. 58 κ.ἑπ. L. Le Fur, La Nation et l'Etat, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 10.16-8. V. Orlando, Scritti varii, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 436. S Panunzio, Popolo, Nazione, Stato, Firenze, 1933, σελ. 18 κ. ἑπ.

[1] L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 2. S. Panunzio, Popolo κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 32.

[2] Πρβλ. L. Le Fur, Races, Nationalités, Etats, Paris, 1922. Τοῦ αὐτοῦ, La Nation et l'Etat, ἐν Encyclopédie française, τ. X, σελ. 10.10—5. R. Johannet, Le principe des nationalités, Paris, 1918.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΘΕΟΡΗΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Π. της Κ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὑπεστήριξαν ὅμως, ὅτι κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἡ ἔννοια τοῦ Ἔθνους λαμβάνεται ὡς ταὐτόσημος πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ λαοῦ [1]. Κατ' ἀκολουθίαν ἐθνικὴ κυριαρχία σημαίνει λαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ ἡ ἔκφρασις, ἅπασαι αἱ ἐξουσίαι πηγάζουσιν ἐκ τοῦ Ἔθνους, σημαίνει ὅτι ἅπασαι αἱ ἐξουσίαι πηγάζουσιν ἐκ τοῦ λαοῦ. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ Ἔθνους ὑπὸ τὴν πρώτην ἔννοιαν στηριζομένη κυριαρχία θὰ ἦτο ἀλλοία ἐκείνης, ἥτις βασίζεται ἐπὶ τοῦ λαοῦ, αἱ δὲ συνέπειαι τῶν δύο τούτων ἀντιλήψεων διάφοροι.

Διὰ τῆς ἁπλῆς ὅμως ἀντικαταστάσεως τῆς λέξεως Ἔθνος διὰ τῆς λέξεως λαός, οὐδόλως παραμερίζονται αἱ δυσχέρειαι καὶ δὲν λύονται πάντα τὰ προβλήματα. Τοῦτο δὲ διότι ἡ λέξις λαὸς λαμβάνεται ὑπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους ἐννοίας [2].

M. Vaussard, Enquête sur le nationalisme. Th. Ruyssen, Les minorités nationales, Paris, 1924, σελ. 136 κ. ἑπ., 235 κ.ἑπ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 4 κ.ἑπ. Fried Hertz, Wesen und Werden der Nation, ἐν Jahrb. f. Soziologie, Erg-Helt 1-88. I. Mancini, Il principio di nazionalità, Roma, ἔκδ. 1920. Τοῦ αὐτοῦ, Prelezioni, Napoli, 1873. S. Panunzio, Popolo, Nazione, Stato, Firenze, 1933, σελ. 14 κ. ἑπ. Miceli, Lo Stato e la Nazione, Firenze, 1899. Γ. Ἀγγελοπούλου, Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Ἔθνους ἐν τῇ ἑλληνικῇ νομοθεσίᾳ καὶ ἱστορίᾳ (Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Παρνασσοῦ, 1899). M. Dendias, Le principe des nationalités, ἐν R. de droit international, 1933.

[1] Βλ. Α. Σβώλου Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 121 κ.ἑπ. Γ. Ἀγγελοπούλου, Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Ἔθνους, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 2 κ.ἑπ. Πρβλ. ἐν τούτοις Carré de Malberg, Contribution κλπ., ἔνθ' ἀνωτ. τ. II, σελ. 168, 540. M. Hauriou, Principes de droit public, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 630. Τοῦ αὐτοῦ, Précis élémentaire de droit constitutionnel, Paris 1930, σελ. 5. Bluntschli, Allg. Staatslehre, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 91 κ. ἑπ. S. Panunzio, Popolo κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 22.

[2] Βλ. L. Gumplowicz, Allg. Staatsrecht, Innsbruck, 1907, σελ. 108 κ. ἑπ. V. Orlando, Del fondamento giuridico della rap-

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ὑπὸ γενικωτάτην τινὰ ἔννοιαν ὁ λαὸς θὰ ἠδύνατο νὰ νοηθῇ ὡς τὸ σύνολον ἁπάντων τῶν ἔν τινι χώρᾳ βιούντων ἀτόμων [1], τὸ κοινωνικὸν τουτέστι σύνολον, ὁπότε ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ συνόλου τούτου εἶναι οὐχὶ ἐθνικός, ἀλλὰ πολιτικός, οὐχὶ ἐσωτερικός, ἀλλ' ἐξωτερικὸς μεταξὺ καὶ ἑτερογενῶν ἔτι ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως στοιχείων, ἡνωμένων ἁπλῶς ὑπὸ τὴν αὐτὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν [2].

Ὑπὸ στενὴν ἔννοιαν ὁ λαὸς ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ὑπηκόων πολιτείας τινὸς [3] καὶ ὑπὸ στενωτέραν ἔννοιαν ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἐνεργῶν πολιτῶν, τῶν ἐχόντων δηλονότι τὰ λεγόμενα πολιτικὰ δικαιώματα, καὶ δὴ καὶ τὸ ἐνεργὸν ἐκλογικὸν δικαίωμα [4].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

---

presentanza politica, ἐν Scritti varii, Milano, 1940, σελ. 419. S. Panunzio, Popolo κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 39. E. Crosa, Diritto costituzionale, Torino, 1941, σελ. 83.

[1] Τοιαύτη μάλιστα ἔννοια τοῦ λαοῦ συμβιβάζεται περισσότερον πρὸς τὴν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωρίαν.

[2] Πρβλ. J.-J. Rousseau, Du contrat social, l. I, ch. VI. Esmein, Eléments d. dr. const., ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 1. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 2, 15. Carré de Malberg, La loi, expession de la volonté générale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 151. M. Réglade, La puissance, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 10.14—4. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 393. E. Crosa, Diritto costituzionale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 80, 87, 95, N. N. Σαριπόλου, Περὶ πολιτείας, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 6 σημ. 4. I. Ἀραβαντινοῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 12.

[3] Πρβλ. Niboyer, La nationalité, ἐν Encyclopédie Française, τ. X : L'Etat, σελ. 10.12—6 κ. ἑπ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 15. V. Orlando, Principii κλπ. ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 26. N. N. Σαριπόλου, Περὶ πολιτείας, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 6. Τοῦ αὐτοῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 63, 262. Α. Σβώλου, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 128, 179, 187, 200.

[4] Πρβλ. Esmein, Eléments κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 329. M. Hauriou, Principes de droit public, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 637. Carré de Malberg, Contribution κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ.

Ε.Υ. της Κ.Π.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἀφ᾽ ἑτέρου ὁ λαὸς θεωρεῖται ὡς ἀφῃρημένον καὶ ἀνεξάρτητον χρόνου σύνολον, περιλαμβάνον οὐ μόνον τοὺς ζῶντας ἔν τινι στιγμῇ, ἀλλὰ καὶ τοὺς τεθνεῶτας, ὡς καὶ τὰς μελλούσας γενεάς, «καίπερ ἀεὶ τῶν μὲν φθειρομένων τῶν δὲ γινομένων» [1].

Ἀπό τινος δὲ ἀπόψεως γεννᾶται τὸ πρόβλημα, ἐὰν ὁ λαὸς θὰ ἔδει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἁπλοῦν, ἑνιαῖον καὶ ὁμοιογενὲς σύνολον, ἢ ὡς σύνολον κοινωνιολογικῶς διαφοροποιημένον καὶ διῃρημένον εἰς τάξεις[2]

---

29. H. R e h m, Allgemeine Staatslehre, Freiburg i. B., 1899, σελ. 152. G. J e l l i n e k, Allg. Staatslehre, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 394. V. O r l a n d o, Del fondamento κλπ., ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 119, 436 κ.ἑπ. A. P a g a n o, Idealismo e Nazionalismo, Roma, 1928, σελ. 114. Ν. Ν. Σ α ρ ι π ό λ ο υ, Περὶ πολιτείας, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 6 κ.ἑπ. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, τ. 1, σελ. 63, 261 κ.ἑπ. Α. Σ β ώ λ ο υ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 187, 213, 259.

[1] Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, Πολιτικά, Γ´ 3. Πρβλ. E s m e i n, Eléments de droit constitutionnel, ἔνθ᾽ ἀνωτ., τ. I, σελ. 321, 386. B l u n t s c h l i, Allg. Staatslehre, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 77. G e r b e r, Grundzüge des deutschen Staatsrechts, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 226. S. R o m a n o, Diritto costituzionale, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 50. S. P a n u n z i o, Popolo κλπ., ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 46, σημ. 28. Ν. Ν. Σ α ρ ι π ό λ ο υ, Περὶ πολιτείας, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 6. Α. Σ β ώ λ ο υ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 188. Θ. Τ σ ά τ σ ο υ, Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ πολιτειακὸν δίκαιον, 1939, σελ. 12. Βλ. ἐπίσης προοίμιον τοῦ γερμανικοῦ Συντάγματος τοῦ 1919, καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ E. C r o s a, Il fattore politico e le Costituzioni, ἐν Studi per Ranelletti, τ. I, Padova, 1931, σελ. 176 κ.ἑπ.

[2] Ἡ λέξις λαὸς ἔχει λάβει ἐνίοτε περιωρισμένην σημασίαν πρὸς δήλωσιν ὡρισμένης τινὸς τάξεως. Οὕτω κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ λέξις δῆμος ἐσήμαινεν ὡρισμένην τάξιν πολιτῶν. Βλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ο υ ς, Πολιτικά, Γ´ 7 κ.ἑπ. L e i b h o l t z, Fichte und der demokratische Gedanke, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 8 κ.ἑπ. C. C u r c i o, Miti della politica, Roma, 1940, σελ. 57 κ. ἑπ. Κατὰ δὲ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν διὰ τῆς λέξεως λαὸς ἐδηλοῦτο ἡ τρίτη τάξις (tiers-état). Βλ. J. B a x a, Gesellschaftslehre Leipzig, 1927, σελ. 75. V. Miceli, Principii di diritto costituzionale, Milano, 1897, σελ. 93. S. P a n u n z i o, Popolo κλπ., ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 46 σημ. 28. Καὶ σήμε-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

κοινωνικὰς ἢ ὠργανωμένας ὁμάδας ἐπὶ τῇ βάσει ποικίλων κριτηρίων [1].

Πᾶσαι αἱ ὡς ἄνω διακρίσεις ἔχουσιν ἀναμφιβόλως μεγάλην σημασίαν καὶ θὰ ἔδει νὰ λαμβάνωνται περισσότερον τοῦ συμβαίνοντος ὑπ' ὄψει διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ προβλήματος τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας. Καθότι εἶναι προφανὲς ὅτι ἀναλόγως τῆς σημασίας, ὑφ' ἣν λαμβάνεται ἡ λέξις λαός, ὁ κύκλος τῶν ἀτόμων, ἅτινα περιλαμβάνονται ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, ποικίλλει καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἔννοια τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας λαμβάνει διάφορον ἑκάστοτε ἔκτασιν καὶ σημασίαν.

Ἡ μεγίστη ὅμως δυσχέρεια διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐννοίας τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας ἔγκειται ἐν τούτῳ, πῶς πρέπει δηλαδὴ νὰ νοήσωμεν τὸν λαόν, ἤτοι τὸ σύνολον τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν ἀτόμων. Θὰ νοήσωμεν τοῦτον κατὰ τρόπον ἀτομιστικόν, ὡς ἀριθμητικὸν ἁπλῶς σύνολον, ἢ κατὰ τρόπον ὀργανικὸν καὶ σωματειακόν [1];

ρον ἔτι θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀνεύρῃ παρομοίας σημασίας τῆς λέξεως αὐτῆς. Πρβλ. M. Hauriou, Principes de droit public, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 627.

[1] Πρβλ. M. Hauriou, Principes de dr. public, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 321 κ.ἑπ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 589, τ. II, σελ. 8. Portalis, De l'usage κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 301. V. Miceli, Principii di filosofia del diritto, Milano, 1928, σελ. 78 κ.ἑπ., 84 κ.ἑπ. B. Brugi, introduzione enciclopedica delle scienze giuridiche e sociali nel sistema della giurisprudenza, Milano, 1907, σελ. 114. E. Crosa, Diritto costitutionale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 121 κ.ἑπ., 123 κ.ἑπ. V. Orlando, Del fondamento giuridico della rappresentanza politica, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 436. S. Panunzio, Popolo κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 27, 47 σημ., 28, σελ. 49 σημ. 29. C. Curcio, Miti della politica, Roma, 1940, σελ. 99. Α. Σβώλου, Τὸ νέον Σύνταγμα, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 86 κ.ἑκ., 89, 131, 165. Τοῦ αὐτοῦ, προβλήματα τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας, 1931, σελ. 21.

[1] Νομίζομεν ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦτο συνδέεται ἀπό τινος ἀπόψεως πρὸς τὴν ὑπό τινων γενομένην διάκρισιν μεταξὺ τῆς κοινότητος (Gemeinschaft) καὶ τῆς κοινωνίας (Gesellschaft) (Βλ. F. Tönnies, Ge-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΥ
Ε.Υ. της Κ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Περὶ τοῦ προβλήματος τούτου ἀνεπτύχθησαν δύο θεωρίαι, ἡ τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου ἐθνικῆς κυριαρχίας καὶ ἡ τῆς διῃρημένης κυριαρχίας.

Θὰ ἀναλύσωμεν δι' ὀλίγων τὰς δύο ταύτας θεωρίας, ἵνα ἴδωμεν τὰς συνεπείας αὐτῶν, καὶ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἑκατέρα τούτων δύναται νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὴν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωρίαν.

§ 2. Ἡ θεωρία τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου κυριαρχίας.

Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ σύνολον τῶν ἀπαρτιζόντων τὸν λαὸν ἀτόμων ἀποτελεῖ ἑνιαίαν καὶ ἀδιαίρετον ὀντότητα, ὀργανικὸν σύνολον, εἶδός τι φυσικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀναλόγου πρὸς τὸν ὀργανισμὸν τῶν ἀτόμων καὶ ὑποβεβλημένου εἰς βιολογικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς νόμους, corpus mysticum, διάφορον τῶν ἀποτελούντων τοῦτο ἀτόμων, ἅτινα διὰ τῆς ἑνώσεως αὐτῆς τρόπον τινὰ διεσπάσθησαν, διελύθησαν καὶ ἀνεχωνεύθησαν ἐν μιᾷ, ἂς εἴπωμεν οὕτως, οὐχὶ μηχανικῇ, ἀλλὰ χημικῇ, ἀδιαιρέτῳ καὶ ἐξωατομικῇ ἑνώσει. Ὁ λαὸς ἢ τὸ Ἔθνος, οὕτω νοούμενα, ἔχουσιν ἰδίαν προσωπικότητα, πεπροικισμένην δι' ἰδίας βουλήσεως, τῆς λεγομένης γενικῆς ἢ ἐθνικῆς βουλήσεως, ἰδιαιτέρας καὶ ἀνεξαρτήτου τῶν βουλήσεων τῶν ἀτόμων, ἅτινα ἅμα τῇ ἑνώσει αὐτῇ ἐξεπλήρωσαν ἤδη τὸν προορισμὸν αὐτῶν καὶ ἐξεμηδενίσθησαν. Ἡ βούλησις αὕτη ἀκριβῶς συνιστᾷ τὸ

---

meinschaft und Gesellschaft, Leipzig, 1935, σελ. 1 κ.ἑπ., 8 κ.ἑπ., 40 κ.ἑπ.), ὡς ἐπίσης καὶ μεταξὺ τοῦ universalismus καὶ individualismus. (Βλ. Ot. Spann, Der wahre Staat, Jena, 1938, σελ. 10 κ.ἑπ., 23 κ.ἑπ.), ἀνάγεται δὲ γενικώτερον εἰς τὸ περιμάχητον φιλοσοφικὸν πρόβλημα, ὅπερ κατὰ τὴν σχολαστικὴν ἰδίᾳ περίοδον διήρεσε τοὺς φιλοσόφους εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς πραγματοκρατίας (realismus) καὶ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ὀνοματοκρατίας (nominalismus). Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται εἰμὴ περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν δύο τούτων φιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ τῶν κοινωνιολογικῶν φαινομένων. (Βλ. G. Richard, Sociologie générale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 165).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ. ΕΠΕΑΕΚ Π.Τ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ὑποκείμενον τῆς κυριαρχίας, τῆς δὲ βουλήσεως αὐτῆς ἔκφρασιν ἀποτελεῖ ὁ νόμος [1].

Ταύτην τὴν ἀντίληψιν, λέγουσι, καθιέρωσαν κυρίως ἡ διακήρυξις τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1789 καὶ τὸ γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1791 [2].

Ἡ θεωρία αὕτη τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου κυριαρχίας, μικράν, νομίζομεν, ἔχει πρὸς τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον σχέσιν. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου τὰ ἄτομα ἡνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὸ ὀργανικὸν αὐτὸ σύνολον, τὸ Ἔθνος, ὡς ἰδιαιτέραν ὀντότητα καὶ προσωπικότητα. Ἀλλ' ἐν τούτῳ καὶ μόνῳ θὰ ἐξηντλεῖτο ἡ λειτουργία τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου. Ἀφ' ἧς ἐδημιουργήθη τὸ συλλογικὸν τοῦτο ὄν, τὸ συλλογικὸν αὐτὸ πρόσω-

---

[1] Πρβλ. M. Hauriou, Principes de droit public, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 615, 629 κ.έπ. Τοῦ αὐτοῦ, Précis élémentaire de droit constitutionnel, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 5. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 85, 585 κ.έπ., 603, 605, τ. II, σελ. 16, 442. Carré de Malberg, Contribution κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. I σελ. 2, 14 κ.έπ., 87, 222, τ. II, σελ. 167. Τοῦ αὐτοῦ, La loi κλπ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 150 κ.έπ. L. Michoud, La théorie de la personnalité morale Paris, 1924, τ. I, σελ. 80 κ.έπ. R. Bonnard, Précis élémentaire de droit public, Paris, 1925, σελ. 11 κ.έπ. J. Barthélemy, Traité élémentaire κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 103. M. Guizot, Histoire des origines κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 112 κ.έπ. Ic. Vanni, Lezioni, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 316. V. Orlando, Principii, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 28, 50. Τοῦ αὐτοῦ, Del fondamento giuridico della rappresentanza politica, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 436. S. Panunzio, Popolo, κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 27, 80. S. Fragapane, Contrattualismo e sociologia contemporanea, Bologna, 1892, σελ. 131. E. Crosa, Diritto costituzionale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 35, 83

[2] Βλ. Déclaration des droits de l'homme et du citoyen τοῦ 1789, ἄρθρ. 3 : «Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la Nation. Nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément». Constitution τοῦ 1791, τίτλ. III, ἄρθρ. 1 : «La souveraineté est une, indivisible, inaliénable et imprescrip-

πον καὶ ἡ γενικὴ βούλησις, ἡ σύμβασις δὲν ἔχει πλέον ἐφαρμογήν, διότι τὸ οὕτω δημιουργηθὲν ὂν ἔχει ἰδίαν καὶ αὐτοτελῆ πλέον ὕπαρξιν καὶ ζωήν, ὑπαγόμενον εἰς ἰδίους νόμους [1].

Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη ἐγέννησεν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας [2]. Ἐν πρώτοις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ πῶς τὰ διὰ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἑνούμενα ἄτομα ἀπετέλεσαν συλλογικὸν ὄν, ἔχον ἰδίαν προσωπικότητα καὶ βούλησιν. Δὲν δυνάμεθα δ᾿ ἐνταῦθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τοῦτο κατανοεῖται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, καθ᾿ ὃν δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὴν ὕπαρξιν οἱωνδήποτε ἄλλων νομικῶν προσώπων, διότι ταῦτα θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς δημιουργηθέντα ὑπὸ τοῦ δικαίου. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅμως δὲν ὑφίσταται πρὸ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου δίκαιον, ὅπερ νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ Ἔθνος τὴν ἰδιότητα τοῦ νομικοῦ προσώπου, διότι τὸ δίκαιον καὶ τὸ Κράτος, ὡς εἴδομεν, εἶναι δημιουργήματα τοῦ κοι-

---

tible . . , » Πρβλ. M. Hauriou, Principes de droit public, ἔνθ᾿ ἀνωτ., σελ. 632. L. Duguit, Traité, ἔνθ᾿ ἀνωτ., τ. II, σελ. 16 κ.ἑπ.

30 Πρβλ. M. Hauriou, Principes d. dr. public, ἔνθ᾿ ἀνωτ., σελ. XIII. L. Duguit, Traité, ἔνθ᾿ ἀνωτ., τ. II, σελ. 442. V. Orlando, Principii di diritto costituzionale, ἔνθ᾿ ἀνωτ., σελ. 31.

31 Ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθῇ τις τὴν τεραστίαν βιβλιογραφίαν, ἣν ἐδημιούργησαν αἱ ἀτέρμονες συζητήσεις περὶ τῆς νομικῆς προσωπικότητος γενικῶς καὶ εἰδικώτερον περὶ τῆς προσωπικότητος τῆς πολιτείας « Les récentes études. publiées ladessus, (γράφει ὁ Geny, Science et technique en droit privé positif, ἔνθ᾿ ἀνωτ., τ. III, σελ. 213) donnent l'impression d'un chaos d'idées extrêmemenr penible et profondément décourageant ». Πρβλ. Planiol et Ripert, Traité pratique de droit civil français, τ. I, Paris, 1925, σελ. 70. J. Bonnecase, Supplément au traité théorique et pratique de droit civil de Baudry - Lacantinerie, Paris, 1924 - 1929, τ. IV, σελ. 30.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

νωνικού συμβολαίου [1]. Τὸ δίκαιον εἶναι τὸ θέλημα τοῦ συλλογικοῦ προσώπου, τοῦ δημιουργουμένου διὰ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν προϋφίσταται, ἀλλ' ἕπεται αὐτοῦ.

Ὅθεν δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ *νομικῆς* προσωπικότητος, νοουμένης ὡς δημιουργήματος τοῦ δικαίου, ἀλλὰ περὶ προσωπικότητος πραγματικῆς. Δέον ἄρα νὰ ἀναζητηθῇ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον πρὸ τοῦ δικαίου ὑφίσταται ἀνθρωπολογικῶς βιολογική τις καὶ ψυχολογικὴ πραγματικότης, ὡς ὑπόστασις τῆς προσωπικότητος αὐτῆς τοῦ Ἔθνους, ἣν τὸ δίκαιον δὲν δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλ' εὑρίσκει καὶ ἀναγνωρίζει αὐτήν. Τοιαύτη ὅμως συλλογικὴ προσωπικότης κατὰ τοὺς συνήθεις κανόνας τοῦ διανοεῖσθαι τυγχάνει ἀσύλληπτος [2]. Εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ ὑφίστανται μεταξὺ τῶν μελῶν κοινωνίας τινὸς συνεκτικοί τινες δεσμοὶ φύσεως ἠθικῆς, πνευματικῆς καὶ οἰκονομικῆς. Εἶναι δυνατὸν νὰ διαπιστώσωμεν τὸ γεγονὸς τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, στηριζομένης ἐπὶ τῆς διαιρέσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῆς κοινότητος τῶν ἀναγκῶν [3], ἢ νὰ φαντασθῶμεν κοινόν τινα σκοπόν, πρὸς ὃν νὰ τείνωσιν αἱ βουλήσεις τῶν μελῶν κοινωνικοῦ τινος συνόλου, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συλλάβωμεν ὅτι αἱ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιδιώκουσαι ἀτομικαὶ βουλήσεις μετουσιοῦνται καὶ μεταμορφοῦνται εἰς συλλογικὴν ἐξωατομικὴν βούλησιν [4].

---

[1] Πρβλ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ 620: «Il y a là un cercle vicieux dont il est impossible de sortir». Carré de Malberg, Contribution κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 61. H. J. Wolff, Organschaft und juristische Person, τ. I: Juristische Person und Staatsperson, σελ. 4: «... zumal der Staat sich ja nicht selbst Rechtsfähigheit verleihen könne». G. Del Vecchio, Lezioni, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 239.

[2] Βλ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 131 κ.ἑπ., 620 κ.ἑπ.

[3] Βλ. E. Durkheim, De la division du travail social, ἔνθ' ἀνωτ.

[4] Πρβλ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 13. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 139. V. Orlando, Del fondamento giuridico κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 213.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἐξ ἄλλου, καὶ ἐὰν ἔτι παρεδεχόμεθα τὴν ὕπαρξιν τῆς συλλογικῆς ταύτης βουλήσεως, πάλιν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ νοήσωμεν ὅτι αὕτη τυγχάνει διαφόρου ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως οὐσίας, ὥστε ἡ ἐξουσία αὐτῆς νὰ εἶναι ἀνωτέρα τῆς τῶν ἀτομικῶν βουλήσεων [1]. Τὸ στοιχεῖον δὲ τοῦτο τῆς ἐπηυξημένης δυνάμεως τῆς βουλήσεως αὐτῆς εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν δικαιολόγησιν τῆς μονομεροῦς δράσεως τοῦ Κράτους, ὅπερ ἐπιβάλλει τὴν βούλησιν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀτόμων ἐνίοτε καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ νῦν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς ἐν λόγῳ θεωρίας τῆς κυριαρχίας πρὸς τὴν δημοκρατίαν, δέον νὰ σημειώσωμεν τὰ ἀκόλουθα.

Δὲν εἶναι ἀκριβὲς ὅτι ἡ θεωρία αὕτη ἄγει κατὰ λογικὴν ἀνάγκην εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ εἰς τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν. Νομίζομεν ὅτι οἱονδήποτε πολίτευμα καὶ οἱονδήποτε ἐκλογικὸν σύστημα θὰ ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, οὕτω νοουμένης. Διότι κατὰ ταύτην ἡ συμμετοχὴ τῶν πολιτῶν, εἴτε ἀμέσως, εἴτε ἐμμέσως, εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δὲν εἶναι λογικῶς ἀπαραίτητος [2]. Ἀπόδειξιν τούτου ἀποτελεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ πολὺ πρὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως θεωρίαι περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου, ἰδίᾳ δὲ τῶν μοναρχομαχῶν, δὲν ἐθεωρήθησαν ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὰ κατὰ τὰς περιόδους ἐκείνας κρατοῦντα μοναρχικὰ πολιτεύματα. Ὁ δὲ Hobbes, ὡς θέλομεν ἴδει ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ, καίπερ ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, καταλήγει εἰς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν.

Ἄλλως τε καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, ἂν καὶ διεκήρυξε τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, δὲν κατήργησε τὴν βασιλείαν, οὐδὲ καθιέρωσε τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν, ἥτις φαίνεται ἐκ πρώτης

---

[1] Πρβλ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 582 κ.ἑπ., G. Renard, Qu'est-ce que l'autorité, Paris, 1926, σελ. 11.

[2] Πρβλ. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 586, τ. II, σελ. 442. M. Hauriou, Principes κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 633, 636.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ὄψεως ὡς ἀναγκαία συνέπεια τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἀλλὰ τὸ περιωρισμένον τῆς ψήφου καὶ τὸ σύστημα τῆς ἐμμέσου ἐκλογῆς [1]. Ἀφ' ἑτέρου δὲ αὕτη δὲν ἐθεώρησεν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἔννοιαν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας τὸν θεσμὸν τῆς ἀντιπροσωπείας [2], ὠνόμασε δὲ καὶ τὸν κληρονομικῷ δικαιώματι βασιλέα ἀντιπρόσωσωπον τοῦ Ἔθνους [3]. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἀντιπροσωπείας δὲν συνεδέθη πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐντολῆς, ἀλλ' ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι ἐθεωροῦντο ὡς ὑπηρέται (commissaires) [4] τοῦ Ἔθνους, τὸ δὲ ἀντιπροσωπευτικὸν σύστημα θὰ ἔδει νὰ θεωρῆται ὡς ἀριστοκρατικὸς μᾶλλον θεσμός [5], τῆς ἐκλογῆς ἀποτελούσης ἁπλῶς τεχνικὸν

---

[1] Βλ. Constitution τοῦ 1791, tit. III, ch. I, sect. II. Constitution an III, ἄρθρ. 8-9. Πρβλ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 586. Πρὸς ταῦτα δύναται νὰ συμβιβασθῇ ἡ ἔννοια τῆς ψήφου, θεωρουμένης οὐχὶ ὡς δικαιώματος, οὗτινος στοιχεῖον θὰ ἦτο ἡ ἰσότης, ἀλλ' ὡς λειτουργήματος, ὅπερ κατ' ἀκολουθίαν δέον νὰ ἀναγνωρίζηται εἰς ἐκείνους μόνον, οἵτινες εἶναι ἱκανοὶ πρὸς ἄσκησιν αὐτοῦ.

[2] Τοὐναντίον μάλιστα, πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑνιαίας ἐθνικῆς κυριαρχίας τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν σύστημα προσαρμόζεται ἀπολύτως. Βλ. M. Hauriou, Principes de droit public, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 618, 630 κ.ἑπ.

[3] Κατὰ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν τὸ αἱρετὸν δὲν ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἀντιπροσωπείας, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσιν ἀντιπρόσωποι ἄνευ ἐκλογῆς (ὡς εἶναι κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1791, tit. III, προοίμιον, ἄρθρ. 2, ὁ βασιλεύς), αἱρετὰ δὲ ὄργανα, ὡς οἱ δικασταὶ καί τινα διοικητικὰ ὄργανα, ἅτινα ἐν τούτοις δὲν ἔχουσι τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀντιπροσώπου (Σύνταγμα 1791, tit. III, ch. IV, sect. II, ἄρθρ. 2)

[4] Πρβλ. J.-J. Rousseau, Du contrat social, l. III, ch. XV: « Les députés du peuple ne sont donc ni ne peuvent être ses représentants, ils ne sont que ses commissaires ».

[5] Πρβλ. Dupont - White, L'individu et l'Etat, Paris, 1857, σελ. VI. M. Guizot Histoire des origines du gouvernement représentatif, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 94 κ.ἑπ. M. Hauriou, Principes de droit public, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 672 σελ. 627 κ.ἑπ. J. Barthélemy, Traité d. dr. const., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 105. V. Orlando,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΡΙΑΝΟΣ
Ε.Ν.Φ. της Κ. Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

μέσον διὰ τὴν ἀνάδειξιν τῶν καλυτέρων, ἵνα ἀσκήσωσι τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν [1].

Οὕτως ἡ ἔννοια τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου κυριαρχίας, ἑδραζομένης ἐπὶ τοῦ Ἔθνους, νοουμένου ὡς ὀργανικοῦ συνόλου, πλὴν τῆς ἀνωτέρω σημειωθείσης [2] μικρᾶς σχέσεως πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, κατὰ τὰ λοιπὰ τυγχάνει ἀντίθετος πρὸς αὐτήν. Ὡς δὲ ὀρθῶς παρετήρησάν τινες [3], αἱ ὀργανικαὶ θεωρίαι τῆς νομικῆς προσωπικότητος τοῦ Κράτους ἢ τοῦ Ἔθνους ἐπενοήθησαν ἀκριβῶς ὡς ἀντίδρασις κατὰ τῶν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωριῶν.

Ἡ βούλησις τοῦ Ἔθνους, οὕτω νοουμένου, διάφορος καὶ ἀνεξάρτητος τῶν ἀτομικῶν βουλήσεων, ἐκδηλοῦται κατ' ἰδίους νόμους [4], κατὰ τοὺς νόμους δηλονότι τοῦ συλλογικοῦ τούτου προσώπου. Καὶ εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ συμμετέχωσιν εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς βουλήσεως αὐτοῦ συλλογικὰ ὄργανα αἱρετά, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι λογικῶς ἀναγκαῖον.

Ὅθεν τὸ δυσχερέστατον πρόβλημα τῆς ἀντινομίας τῶν δύο ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως διακηρυχθεισῶν ἀρχῶν, τουτέστι τῆς

Del fondamento κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 443 κ.ἑπ. Μ. Δ έ ν δ ι α, Ἡ Δημοκρατία, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 11, 51.

[1] Πρβλ. V. Orlando, Del fondamento κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 448. M. Guizot, ἔνθ' ἀνωτ. L. Duguit, Traité, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, σελ. 585.

[2] Βλ. ἀνωτέρω, σελ. 63 κ.ἑπ.

[3] Βλ. O. Fischbach, Allgemeine Staatslehre, ἐκδ. Göschen, Berlin, 1922, σελ. 20. Bluntschli, Allg. Staatslehre, 1875, σελ. 18. G. Jellinek, Allg. Staatsl., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 144. V. Orlando, Del fondamento κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 201. A. Bartolomei, Per la determinazione della sociologia, Palermo, 1910, σελ. 5. I. Ἀραβαντινοῦ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἔνθ' ἀνωτ., τ. I, σελ. 18 σημ. 21.

[4] Πρβλ. M. Hauriou, Principes de dr. public, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. XIII. V. Orlando, Principii di diritto costituzionale, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 31.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ. ΔΗΣ Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἀρχῆς τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων, ἤτοι τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀτόμου τὸ μέν, καὶ τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας τὸ δέ, παραμένει κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἄλυτον, ἐπὶ τῇ βάσει τοὐλάχιστον τῆς συμβατικῆς ἀρχῆς. Ἐκτὸς ἐὰν συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἀντινομία αὕτη λύεται διὰ τῆς πλήρους ἀπορροφήσεως τοῦ ἀτόμου ὑπὸ τοῦ Κράτους.

Ὡς μέσον συμβιβασμοῦ τῶν ἀνωτέρω θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ χρησιμεύσῃ τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅμως οὐχὶ τοῦ pactum unionis, ἀλλὰ τοῦ pactum subiectionis, συναπτομένου μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν ὁ λαὸς ἀπηλλοτρίωσεν ἅπαντα ἢ ὡρισμένα δικαιώματα αὐτοῦ ὑπὸ ὡρισμένους ὅρους.

Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔδει ἑκάστοτε νὰ ἔχωμεν αὐτούσιον τὸ κείμενον τοῦ κοινωνικοῦ τούτου συμβολαίου. Τοιοῦτον ὅμως ἀρχικὸν συμβόλαιον δὲν ὑφίσταται. Τὰ δὲ Συντάγματα [1] δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κοινωνικὰ συμβόλαια, καθόσον ταῦτα συντάσσονται συνήθως καὶ ψηφίζονται ὑπὸ ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ἐκλεγομένων μάλιστα πολλάκις οὐχὶ κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀμέσου καὶ καθολικῆς ψηφοφορίας. Ὁσάκις δὲ ὑποβάλλονται ταῦτα ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ λαοῦ, ψηφίζονται κατὰ πλειοψηφίαν, ἐνῷ θὰ ἀπῃτεῖτο, ὅπως θεωρηθῶσιν ὡς ἀρχικὰ κοινωνικὰ συμβόλαια, παμψηφία [2].

§ 3. Ἡ θεωρία τῆς διῃρημένης κυριαρχίας.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς διῃρημένης ἢ ἀτομικῆς κυριαρχίας ὁ λαὸς θεωρεῖται κατὰ τρόπον ἀτομιστικὸν καὶ μηχανικόν, δηλαδὴ ὡς ἀριθμητικὸν ἁπλῶς σύνολον ἀτόμων ut singuli, ἅτινα, καίπερ ἑνούμενα εἰς σύνολον, διατηροῦσιν οὐχ ἧττον τὴν ἀτομικότητα αὐτῶν, τῆς ἑνώσεως ταύτης ἀποτελούσης ἁπλοῦν μηχανικὸν κατα-

[1] Βλ. ἀνωτέρω, τεῦχος Α', σελ. 113 κ.ἑπ.

[2] Du contrat social, l. I, ch. V : « Qu'il faut toujours remonter à une première convention... La loi de la pluralité des suffrages est elle-même un établissement de convention, et suppose, au moins une fois, l'unanimité ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006